

ТЕРМІНОГРАФІЯ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ

© Фецько І. М., 2013

У статті проаналізовано українські та російські термінологічні видання, вказано на їхні особливості в галузі музейництва, виокремлено основні публікації, які стосуються різних проблем музеєзнавства.

Ключові слова: українська мова, російська мова, музей, музеологія, термін, термінологія, словник.

The article indicates Ukrainian and Russian terminology publications and their specificity in the field of museology. It distinguishes major concerning various issues of museum studies.

Keywords: Ukrainian language, Russian language, museum, museology, term, terminology, dictionary.

Одним з основних чинників, які визначають державну самостійність будь-якої країни, є її мова. Мова – показник інтелектуальності народу, його духовного життя. Усі досягнення науки й техніки знаходять своє відображення в мові [1, с. 3]. Синтезом мови, науки й культури є термінологія. І саме вона репрезентує будь-який народ, націю перед усім світом. Термінологія – це один з аспектів мови, який протягом останніх десятиліть розвивається з особливою інтенсивністю. Так званий термінологічний вибух, який спостерігається майже в усіх мовах, тягне за собою запровадження великої кількості нових термінологічних одиниць.

Розвиток української музейної термінології та її гармонізація з міжнародною має велике значення для повноцінного функціонування державної мови в соціально-суспільному, науковому та культурному житті країни, визначає її світовий рівень.

Кожна нація, отримавши незалежність після тривалого перебування в складі великих імперій, стикається із проблемою перебудови державотворчих процесів, акцентуючи увагу власне на своїх автентичних рисах. Поруч зі становленням національної мови, не останню роль у цих процесах відіграє й упорядкування галузевих терміносистем, наприклад, музейної.

Важливим напрямом термінознавчої роботи в Україні є вивчення процесу формування терміносистем окремих галузей знання, однією з яких є термінологія музейництва. Це дослідження **актуальне** насамперед у зв'язку зі зростанням інтересу українських вчених до термінологій різних галузей знань, у тому числі й музейної, а також їхніми пошуками шляхів розв'язання нагальних практичних питань розбудови новітніх терміносистем у сучасній українській літературній мові.

Проблему розвитку музейної термінології розглядають у наукових працях українські дослідники Р. Микульчик та П. Слободян «Проблеми укладання словника-довідника термінології музейної справи» [2], «Словник-довідник з термінології музейної справи» [3], О. Перелигіна «До проблеми вживання терміна «експонат» у музеєзнавчій літературі» [4].

Головним **завданням** статті є розкрити загальну картину розвитку музейної термінології ХХ–ХХІ ст., проаналізувати основні праці в галузі музейництва, опубліковані в Україні та Росії, дати їм загальну характеристику.

Мета дослідження – охарактеризувати термінологічні праці в галузі музейництва, що вийшли у період ХХ–ХХІ ст., виявити їхнє призначення, спрямування, особливості побудови та опису в них матеріалу.

Неабияку роль для розвитку термінології музейної справи мають енциклопедії, словники, довідники та підручники зі словниками музейних термінів. Наприклад, в Україні у 2001 р. О. та О. Бабенки видали довідкове видання – словник, який містить 600 дефініцій [5]. У 2003 р. побачила світ комплексна праця з української музейної термінології «Природничка музейна термінологія: Словник-довідник» О. Климишина, який містить 2500 термінів. Це по суті перше видання такого типу в Україні, яке містить власне бачення упорядника термінологічного апарату музеології [6]. Цією книгою з успіхом можуть користуватися студенти не лише природничих спеціальностей, але й гуманітарних. У словнику є деякі терміни із суміжних галузей знань (архівна справа, бібліотечна справа, мистецтвознавство, реставраційно-профілактичні роботи та ін.), необхідні для атрибуції та опису музейних предметів. Терміни та означення понять відібрано з нормативних документів, навчальної, навчально-методичної, наукової та довідкової музеєзнавчої літератури.

Сферу використання позначено не для всіх термінів, оскільки деякі терміни мають широкий застосунок. У словнику є як терміни, якими користуються українські музеєзнавці, так і українські відповідники термінів, властиві для західних (європейських) наукових шкіл [2, с. 108].

Утім цей словник вузько спеціалізований, присвячений термінології природничих музеїв. Тому він не висвітлює багато термінів з інших галузей музейної справи. У словнику є досить багато особливих природознавчих термінів, наприклад *класифікація організмів, клейстогамія, трахейно-дишні* тощо.

У 2012 р. було опубліковано «Словник-довідник термінології музейництва» Р. Микульчика та П. Слободяна [7]. Основна ідея словника полягає в кодифікації та нормалізації термінів. Термінологія музейництва складається із суто музейних (у вузькому сенсі) термінів і термінів із суміжних галузей людської діяльності. Це такі галузі, як архівознавство, екскурсійна справа, реставрація, мистецтвознавство, пам'ятко-охоронна діяльність, спеціальні історичні дисципліни тощо. Реєструючи терміни із цих галузей у словнику упорядники намагалися відібрати лише ті з них, які мають безпосередній зв'язок з діяльністю музеїв. Словник містить українські й запозичені в українську мову іншомовні терміни музейної справи й суміжних сфер людської діяльності та їхнє означення [7, с. 9].

Деякі наукові праці та навчальні посібники містять короткі словники. Наприклад, серед посібників із музеології варто виділити 2 книги, які підготували географи КНУ (В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська) [8] і Львівського національного університету імені Івана Франка та Львівського інституту економіки і туризму (М. Рутинський, О. Стецюк) [9]. Посібник львівських науковців містить глосарій (160 слів), чорно-білі ілюстрації та додатки (правові документи щодо музейної справи та довідник наявних історико-культурних заповідників України).

На основі прочитаного курсу лекцій у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» (м. Київ) філософи В. В. Шевченко та І. М. Ломачинська видали посібник з музейної справи з термінологічним словником (99 слів) [10]. Як зазначають автори на початку книги, її ідея та структура аналогічна підручнику російської дослідниці, професора музеєзнавства Російського інституту культурології Російської академії наук і Міністерства культури Російської Федерації (м. Москва) Т. Ю. Юренєвої «Музееведение» (М., 2003 р.; 4-е видання 2007 р.). Корисним є невеликий посібник викладачів Житомирського державного університету ім. І. Франка [11], який має словник музеєзнавчих термінів. До цього посібника за своїм змістом близьке й видання історика О. В. Потильчака (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) [12], що є радше методичкою для студентів з основ історичного музеєзнавства.

У монографію «Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України» [13] львівський науковець І. Шидловський зібрав матеріали про виникнення та розвиток музейної справи у світі, навів основні терміни та поняття, які використовують на практиці; подав список рекомендованої літератури, предметний та іменний покажчики.

Досить докладний аналіз термінології музейної справи та пам'яткоохоронної діяльності містить монографія С. Б. Руденка [14], у якій автор дослідив різні тлумачення терміна «музейна пам'ятка».

У роки незалежності в пам'яткоохоронній галузі України проведено низку правових, організаційних та адміністративних заходів щодо покращення охорони та реставрації об'єктів культурної

спадщини, серед яких велике значення мають прийняті Верховною Радою України закони України «Про музеї та музейну справу», «Про охорону археологічної спадщини», «Про охорону культурної спадщини» та ін. [15, с. 132].

У стадії розроблення перебуває проект «Української музейної енциклопедії», який має список термінів музейної справи. Укладачі назвали його словником термінів, хоч насправді там нема ні перекладу, ні тлумачення термінів. Реєстр поділено на 5 розділів: оглядові статті, поняття та терміни; типи, види, профілі музеїв; музейний предмет, колекція, пам'ятка; основні напрямки музейної діяльності; організація музейної справи й охорони пам'яток. Статті, що стосуються теоретичних питань і понятійно-термінологічного апарату музеології, ґрунтуватимуться на усталених, апробованих у сучасній науковій літературі трактуваннях. Разом з тим, у них відображаються й положення суперечливого характеру, що відбивають різні погляди на ту чи іншу проблему, та новітні підходи до їхнього осмислення. Увазі читача буде запропоновано й значну кількість статей про суміжні з музеєзнавством сфери наукових знань й допоміжні історичні дисципліни, без яких неможливе будь-яке вагоме наукове дослідження. Отже, УМЕ має стати не лише узагальненням важливого фактологічного і теоретичного матеріалу, а й новим кроком у науковому осягненні провідних проблем музеєзнавства [16, с. 8].

У Росії є також чимало термінологічних праць у галузі музейництва. У 1974 р. Науково-дослідний інститут культури опублікував перший вітчизняний термінологічний словник [17], його доповнений варіант опублікували в 1983 р. [18] і в 1986 р. (у співпраці з Центральним музеєм революції) [19]. У наступні роки до термінологічних проблем музеєзнавства в інституті неодноразово зверталися й під час проведення масштабних досліджень, і під час підготовки наукових праць [19; 20], на конференціях і семінарах.

Центральне ядро словника складають базові поняття музеєзнавства: «музей», «музеєзнавство», «музейний світ», «музейний предмет», «музейний об'єкт», «соціальні функції музею». Значна частина цих понять потребувала серйозної переробки й уточнення дефініцій: за минулі роки в науці накопичився великий об'єм нових напрацювань, ідей, концепцій, що вплинули на тлумачення тих, що стали вже звичними і, здавалося б, традиційними термінами.

Проникнення в музейну сферу комунікаційних і семіотичних уявлень привело до появи в ній термінів, запозичених із суміжних наукових дисциплін, але що знаходять в музеєзнавстві специфічний відтінок (інтерпретація, дискурс, знак та ін.). Наслідком розвитку уявлень про мову музею стало проникнення в музеєзнавчу термінологію ряду лінгвістичних термінів, наприклад «текст» і «контекст».

Надзвичайно актуальними для сучасної музейної практики є визначення, пов'язані із законодавством і управлінням у музейній сфері. Вони дають уявлення в цілому про правове поле, у якому опинилися сьогодні вітчизняні музеї. Значну частину цих понять використовують у законодавчих актах; у словнику зроблено першу спробу дати їхнє визначення в контексті музейної практики. Наступним етапом роботи стане виведення цих понять на рівень наукових категорій.

До словника зараховано декілька іншомовних музейних термінів, на які натрапляють у зарубіжній музейній літературі, у документах ІКОМ, звучать у доповідях на міжнародних конференціях і в міру розвитку вітчизняної музейної практики мають шанс увійти до російського музейного дискурсу [21, с. 48].

У 2001 р. виходить «Російська музейна енциклопедія» (РМЕ) [22]. Вона є першою спробою зведеного й систематичного викладу інформації, що є сьогодні в розпорядженні вітчизняних музеологів. Однією з найважливіших під час створення енциклопедії стала проблема музейної термінології. Музеєзнавство – молода наука, її методологія і мова знаходяться в стадії формування, і вона широко використовує як методичні підходи, так і терміни, вироблені суміжними науковими дисциплінами, нерідко вкладаючи в них свій специфічний зміст. З розвитком музейної справи зміст поняття може значно змінюватися. Термінологічна плутанина виникає й під час використання термінів музеєзнавцями й музейними працівниками-практиками. Нарешті, існують невідповідності

між музеєзнавчою термінологією Росії та інших країн, що ускладнює процес спілкування й переклад літератури.

Творцям РМЕ доводилося не лише узагальнювати наявний термінологічний матеріал, але й виробляти нові дефініції. Енциклопедія не претендує на вирішення термінологічних проблем, але вже те, що вони в ній виявлені, позначені, систематизовані, кожен термін розглянуто в його історичному розвитку, наведено різні варіанти тлумачення й виділено ті, які найбільшою мірою відповідають сучасним науковим уявленням, робить термінологічний блок енциклопедичних статей зручним сучасним словником, який можна широко використовувати в музейній практиці й науковій роботі; це також створює базу для подальшої наукової роботи по уточненню й уніфікації термінів і виробленню музеєзнавством власної мови, що є необхідним етапом становлення музеєзнавства як самостійної наукової дисципліни [22, с. 8].

У 2004 р. побачив світ «Короткий словник музейних термінів» [23] О. Галкіної та Т. Петуніної. Словник побудовано за абетковим принципом. Він містить основні музейні терміни, які вживають на практиці. Цей словник майже не містить загальних термінів, а лише специфічні музеєзнавчі терміни [3, с. 107].

У 2007 році музеологи Франції Ф. Мерес і А. Девальє, які входять до складу правління Комітету музеології, підготували колективну монографію французькою мовою [24]. Англійська версія книги з'явилася в тому ж році. Музеологи й практичні працівники музеїв 16 країн світу дали в ній визначення феномену «музей» у новій, сучасній інтерпретації.

2010 рік відзначений появою короткого словника «Ключові поняття музеології», підготовленого групою авторів, – членів правління Комітету музеології. Публікація є комплексним, міждисциплінарним дослідженням, результатом міжнародної співпраці музеологів різних країн і національностей.

«Ключові поняття...» є актуальним довідковим виданням: до нього зараховано докладні дефініції 21 терміна з аналізом їхньої еволюції, а також похідні слова й кореляти. Статті із цими дефініціями вже ввійшли до складу Енциклопедичного словника (французькою мовою), де їх було доповнено характеристиками ще 500 термінів. На відміну від більшості словників, стиль цих статей вирізняється емоційністю й філософською глибиною. Багато дефініцій будують на контрасті між ідеальною музеологічною моделлю й тим, як йде справа на практиці [25, с. 216].

Незважаючи на те, що «Словник» представляє переважно франкомовне бачення музеології через вимоги лінгвістичної узгодженості, зведена в ньому воедино термінологія є зрозумілою й використовуваною музеологами в деяких інших культурах. Це видання, хоча й не вичерпне, узагальнює еволюцію знання протягом декількох десятиліть у систематичному дослідженні одночасно епістемології й етимології музею й пропонує глибокий виклад найважливіших понять сучасної музеології за допомогою витонченого практичного погляду як на різноманітні погляди й затвердження минулого, так і на сучасні.

Отже, українська музеєзнавча лексикографія, як і російська, мають значні досягнення й спираються на багатий досвід своїх попередників. Розвиток теоретичної думки й популяризація наукових знань з музеєзнавства позитивно вплинуть на формування музеології як науки й розвиток української музеєзнавчої термінології, яка ще чекає на повний лексикографічний опис.

1. Кочан І. Складні терміни з постпозиційними компонентами -від, -вод, -хід, -ход у сучасній українській мові (щодо нормалізації) / Ірина Кочан // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2007. – № 593. – С. 3–7. 2. Микульчик Р. Проблеми укладання словника-довідника термінології музейної справи / Р. Микульчик // Українська наукова термінологія : зб. матер. наук.-практ. конф. «Українська термінологія. Суспільні та гуманітарні науки», Київ, 12 листопада 2010 р. – К. : Наук. думка, 2010. – № 3. – С. 183–190. 3. Микульчик Р. Словник-довідник з термінології музейної справи / Роман Микульчик, Петро Слободян // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 676. – С. 107–110. 4. Перелигіна О. До проблеми вживання терміна «експонат» у музеєзнавчій літературі

/ О. Перелигіна // *Музей ХХІ століття : актуальні проблеми сьогодення : Мат. наук.-практ. конф. до 115-ї річн. Львів. істор. музею. Львів, 12 жовт. 2008 р.* / Ред. кол. : О. Роман та ін.; Львів. істор. музей – Л. : Новий час, 2008. – С. 82–88. 5. Бабенко О. *Короткий словник музейних термінів* / О. Бабенко, О. Бабенко. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2001. – 120 с. 6. Климишин О. С. *Природнича музейна термінологія. Словник-довідник* / О. С. Климишин. – Л. : Держ. природознавчий музей НАН України, 2003. – 242 с. 7. Микульчик Р. *Словник-довідник термінології музейництва* / Роман Микульчик, Петро Слободян, Єлизавета Діденко, Тарас Рак. – Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 128 с. 8. Бабарицька В. *Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посібн.* / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. – К. : Альтерпрес, 2007. – 464 с. 9. Рутинський М. Й. *Музеєзнавство* / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – К. : Знання, 2008. – 428 с. 10. Шевченко В. В. *Музеєзнавство : навч. посібн. для дистанційного навчання* / В. В. Шевченко, І. М. Ломачинська. – К. : Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2007. – 288 с. 11. Власюк І. М. *Музеєзнавство та архівна практика : Навч.-метод. посібн.* / І. М. Власюк, О. Ю. Зосимович, М. В. Хадарова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 76 с. 12. Потильчак О. В. *Основи історичного музеєзнавства : навч.-метод. комплекс нормативного курсу* / О. В. Потильчак. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 60 с. 13. Шидловський І. В. *Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України* / за ред. Й. В. Царика / І. Шидловський. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 112 с. 14. Руденко С. Б. *Музейна пам'ятка : соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей : монографія* / С. Б. Руденко. – К. : НАКККіМ, 2012. – 120 с. 15. Прибега Л. *Державне управління у сфері охорони культурної спадщини* / Л. Прибега // *Культурологічна думка : Щорічник наукових праць.* – К., 2009. – № 1. – С. 130–138. 16. *Збірник науково-методичних матеріалів «Українська музейна енциклопедія»* / Упор. : М. М. Варшавська, С. Я. Івахно, Е. М. Піскова, Л. Д. Федорова, Н. О. Щеколдіна. – К., 2006. – 155 с. 17. *Краткий словарь музейных терминов* [Сост. А. Б. Закс, Д. А. Равикович, А. М. Разгон, Н. П. Финягина при участии А. Н. Дьячкова, А. В. Кондратова, А. И. Михайловской, У. М. Поляковой]. – М., 1974. – 51 с. 18. *Краткий словарь музейных терминов // Музеи и памятники культуры в идейно-воспитательной работе на современном этапе : Сб. науч. тр. НИИ культуры.* – М., 1983. – Вып. 126. – С. 103–153. 19. *Музейная экспозиция : Теория и практика. Искусство экспозиции. Новые сценарии и концепции* : Сб. науч. ст. / М-во культуры РФ. Рос. акад. наук. Рос. ин-т культурологии; Отв. ред. М. Т. Майстровская. – М., 1997. – 216 с. 20. *Государственная музейная политика в России в XVIII–XX вв. : учеб. пособ. для аспирантов и студентов гуманитар. вузов* / М-во культуры РФ. Рос. Акад. наук. НИИ культуры. – М., 1992. – 66 с. 21. *Словарь актуальных музейных терминов // Музей.* – 2009. – № 5. – С. 47–68. 22. *Российская музейная энциклопедия : В 2 т.* – М. : Прогресс, «РИПОЛ КЛАССИК», 2001. – 416 с. 23. *Галкина О. В. Краткий словарь музейных терминов* / О. Галкина, Т. Петунина. – Томск, 2004. – 16 с. 24. *Mairesse F. Vers une redefinition du muse?* / F. Mairesse, A. Desvallees. – L'Harmattan, 2007. – 225 p. 25. *Леценко А. Г. О новом словаре «Ключевые понятия музеологии»* / А. Г. Леценко, А. В. Урядникова // *Проблемы музеологии.* – 2012. – С. 215–223. 20. *Key Concepts of Museology* / Пер. с фр. А. В. Урядниковой. – ИКОМ России, 2012. – С. 8–9.